

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 10. до 16. марта 2009. године донијела је

ОДЛУКУ

I

Историјска грађевина – зграда Друштва Црвеног крста у Сарајеву проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљем тексту: национални споменик).

Национални споменик налази се на простору означеном као к.ч. 777/1 (нови премјер) што одговара к.ч. 124 и 127, к.о. Сарајево L (стари премјер); з.к. уложак број L/83, општина Центар, Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

На национални споменик примјењују се мјере заштите утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини („Службене новине Федерације БиХ” бр. 2/02, 27/02, 6/04 и 51/07).

II

Влада Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Влада Федерације) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију, рестаурацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

Ради трајне заштите националног споменика, утврђују се сљедеће мјере заштите које се односе на простор дефинисан у тачки I став 2 ове одлуке:

- дозвољени су искључиво истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови, радови на санацији и презентацији споменика уз одобрење федералног министарства надлежног за просторно уређење (у даљем тексту: надлежно министарство) и стручно надзирање надлежне службе заштите насљеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: надлежна служба заштите);

- приликом радова на рестаурацији објекта неопходно је сачувати његов изворни изглед;

- дијелове који недостају потребно је реконструисати у изворном облику, исте величине, од истог или истоврсног материјала, примјеном истих технолошких приступа у највећој могућој мјери, на основу документације о изворном облику;

- потребно је израдити хитни план активности на рехабилитацији објекта;

- потребно је израдити план конзервације и студију изводљивости;

- дозвољена је адаптација простора у циљу прилагођавања савременим потребама (инсталације гријања и други радови везани за ентеријер) под условом да се сачувају стилске карактеристике објекта, уз одобрење надлежног министарства и стручно надзирање надлежне службе заштите;

- објекат се може користити у образовне и културне сврхе, односно на начин који неће угрозити интегритет објекта и његово значење у структури града.

Ради заштите и осигурања услова за конзервацију и рестаурацију објекта, потребно је утврдити **хитне мјере заштите**:

- унутрашње чишћење објекта;

- испитивање и статичка анализа конструктивних дијелова објекта;

- статичка консолидација објекта и санација конструктивних дијелова уз употребу истих материјала и технолошких поступака у највећој могућој мјери;

- хитна консолидација зида јужног pročелја;

- заштита објекта од негативних спољних утицаја.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако а посебно надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, кантона, градске и општинске службе суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу да оштете национални споменик или доведу у питање његову заштиту.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Федерације, надлежном министарству, надлежној служби заштите и општинском органу управе надлежном за послове урбанизма и катастра, ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом, које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на web-страни Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Сходно члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

IX

Ова одлука ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у „Службеном гласнику БиХ“.

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеупер Ahunbay и Martin Cherry, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић и Љилџана Шево.

Број: 02-2-40/09-17
11. марта 2009. године
Сарајево

Предсједавајући Комисије

Дубравко Ловреновић

Образложење

I – УВОД

На основу члана 2 став 1 Закона о спровођењу одлука Комисије за очување националних споменика, успостављене сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, „национални споменик” је добро које је Комисија за очување националних споменика прогласила националним спомеником, у складу са члановима V и VI Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“ број 33/02), све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу а за што не постоји временско ограничење и без обзира на то да ли је за наведено добро поднесен захтјев.

Друштво Црвеног крста БиХ поднијело је дана 14. 1. 2009. године, петицију/приједлог Комисији за проглашење Зграде Црвеног крста у улици Крањчевићева број 2 у Сарајеву националним спомеником БиХ.

На основу приједлога, Комисија је покренула поступак за доношење одлуке о проглашењу предметног добра националним спомеником, у складу са чланом V Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и одредбама Пословника о раду Комисије.

Изјава о значају добра

Зграда Црвеног крста у улици Крањчевићева број 2 у Сарајеву изведена је према првонаграђеном конкурсном рјешењу из 1928. године архитекте Хелен Балдасара, који ствара у Сарајеву у периоду између два свјетска рата у пуном духу модерне. У архитектури здравствених установа у Босни и Херцеговини, принципи модерне могли су да имају своју потпуно досљедну примјену, пошто су ту директно одговарали одређеним социјалним, хуманим, економским и функционалним потребама друштва, што је случај и са овим објектом. Особеност овог пројекта је што је ово једини објекат овакве врсте у БиХ. Објекат је имао функцију здравствене и просвјетне установе, али се у њему налазила и биоскопска дворана, па је могуће говорити и о културној функцији.

У другој половини XX вијека објекат постаје неизоставни дио културног живота града, јер је у њему смјештен биоскоп „Сутјеска“.

II – ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У току вођења поступка извршен је увид у:

- податке о садашњем стању и намјени добра, укључујући и опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама и радовима на добру итд.,
- увид у садашње стање објекта,
- копију катастарског плана,
- историјску, архитектонску или другу документарну грађу о добру која је дата у попису коришћења документације у оквиру ове одлуке.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра утврђено је сљедеће:

1. Подаци о добру

Локација

Зграда **Црвеног крста** у улици Крањчевићева број 2 у Сарајеву налази се на источном крају Крањчевићеве улице, а својим јужним прочељем је везана за амбијенталну цјелину улице Маршала Тита.

Са источне стране, у истом низу, на углу улица Крањчевићева и Алипашина, налази се објекат грађен током истог периода, а западно се налази савремени стамбени комплекс изграђен осамдесетих година XX вијека.

Јужно, на углу улица Крањчевићеве и Титове налази се објекат грађен током аустроугарског периода од стране Ћирила Ивековића у неоренесансном стилу.

Национални споменик се налази на земљишту означеном као к.ч. 777/1 (нови премјер) што одговара к.ч. 124, 127, к.о. Сарајево L (стари премјер); з.к. уложак бр. L/83, општина Центар, Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

Историјски подаци

Зграда **Црвеног крста** у Сарајеву је подигнута у склопу акције изградње већег броја објеката Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије крајем двадесетих и тридесетих година XX вијека. У том периоду подигнута је зграда Главног одбора Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије у Београду (1935. година), као и домови у Новом Саду, Ужицу, Крагујевцу, Тетову, Чачку, Чапљини. 1936. године били су припремљени и пројекти домава Црвеног крста у Загребу и Сплиту¹.

Број изведених грађевина из области градње за потребе здравствених установа у тадашњој Краљевини био је много мањи од броја завршених пројеката. Свако изведено дјело, по правилу, представљало је вриједно архитектонско и достојан израз свог времена².

Управо у архитектури здравствених установа принципи модерне могли су да имају своју потпуно досљедну примјену, пошто су ту директно одговарали одређеним социјалним, хуманим, економским и функционалним потребама друштва.

У Сарајеву и неким другим мјестима у БиХ, архитекти су пројектовали различите типове здравствених зграда: опште болнице, специјализоване болничке павиљоне, санаторијуме, домове старих и изнемоглих лица, материнске домове, мање амбуланте и поликлинике, и напосљетку домове Црвеног крста.

¹ С. Томић, Споменица 1876-1936, стр. 259, Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, Београд 1936.

² П. Милошевић, Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941), стр. 169., „Просвјета“, Фоча, 1997. године.

Истовремено, одвијали су се бројни конкурси за пројекте хигијенских завода и окружних уреда за осигурање радника, у којима је била доминантна њихова административна функција, уз извјесне здравствене садржаје.³

Зграда Црвеног крста у улици Крањчевићева број 2 у Сарајеву изведена је према првонаграђеном конкурсном рјешењу из 1928. године, с тим да је градња објекта завршена 1929. године⁴. Пројектант објекта је архитекта Хелен Балдасар⁵, који ствара у Сарајеву између два свјетска рата у пуном духу модерне⁶.

Ова историјска грађевина је подигнута средствима Главног одбора Црвеног крста Краљевине Југославије чије је сједиште било у Београду, уз одређене добровољне прилоге самих грађана.

Највећи дио земљишта на којем се налази овај објекат је поклонила сарајевска општина, а један дио земљишта је био поклон гђе Кјане хануме Фадилпашић, рођене Сулејманпашић. Директни иницијатор активности на изградњи објекта је био сарајевски Обласни одбор Црвеног крста⁷. Поред канцеларијских и магацинских просторија, које су служиле потребама Дринског бановинског одбора, у Дому је у употреби било једно купатило које је служило за јавну употребу, затим биоскопска дворана која се издавала под закуп⁸, али је служила и за приказивање филмова које је давао Бановински одбор који је управљао објектом до почетка II свјетског рата⁹.

Током Другог свјетског рата, Црвени крст добија другу организацију, те овај објекат постаје сједиште „Жупског одбора Хрватског Црвеног крижа“, који је био одговоран Средишњем одбору Хрватског Црвеног крижа у Загребу.

³ П. Милошевић, Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941), стр. 170., „Просвјета“, Фоча, 1997. године.

⁴ Споменица 1876-1936, стр....., Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, Београд 1936.

⁵ Хелен Балдасар је рођен у Дубровнику 23. јануара 1894. године, а умро је на отоку Брачу 8. августа 1970. године. Један је од градитеља који су у годинама непосредно по завршетку I свјетског рата донијели у Сарајево идеје модерне. Средњу школу завршио је у Сплиту, а дипломирао је на Високој техничкој школи у Прагу 1921. године. Од 1923. до 1932. године Балдасар ради као наставник на Државној техничкој средњој школи у Сарајеву. У том периоду, поред педагошког рада, активно се бави пројектантским радом. Објекти попут купалишта Бембаша, зграде Црвеног крста, стамбене вишеспратнице Братинске благајне и породице Рашидагић, обавезне су у сваком приказу архитектуре модерне у Сарајеву. Овај стваралац активно учествује и у изложбеним дјелатностима, врши извођење Прве босанскохерцеговачке изложбе занатства у Сарајеву 1924. године, заједно са групом аутора.

1932. године Хелен Балдасар се враћа на рад у сплитску Средњу техничку школу, гдје оснива свој пројектантски биро.

У стваралаштву овог архитекте присутне су три фазе: Прва фаза је обиљежена извјесним утицајима чешког барока, изражена високим крововима на стамбеној и јавној архитектури (Дом за незбринуту дјецу „Љубица Ивезић“ и кућа Дамић у Радићевој улици у Сарајеву); Другу фазу обиљежавају утицаји чешке модерне, односно кубизма (кућа Рашидагић и зграда Црвеног крста у Сарајеву); Трећа фаза обухвата сплитски опус гдје се осјећају јасни утицаји Баухауса. - П. Милошевић, Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941), стр. 284., „Просвјета“, Фоча, 1997. године.

⁶ П. Милошевић, Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941), стр. 170., „Просвјета“, Фоча, 1997. године.

⁷ Подизање и опремање објекта је коштало 2,521.336 тадашњих динара.

⁸ Укупни расходи током 1938. године су износили 201.501,58 динара, у шта се рачуна и каритативна помоћ, а приходи су износили 366.620,62 динара, из чега се може извести закључак о економској самоодрживости објекта и доброј организацији Црвеног крста. - Допис Дрински бановинског одбора Главног одбору Црвеног крста Краљевине Југославије у Београду број 1239 из 1939. године.

⁹ С. Томић, Споменица 1876-1936, стр. 258, 259, Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, Београд 1936.

Поред тога, са радом је почела Хитна помоћ, која је смјештена у објект¹⁰.

У периоду рата објект није оштећен. Након Другог свјетског рата, до шездесетих година XX вијека, у биоскопској дворани су углавном приказивани здравствено-васпитни филмови намијењени здравственом просвјетивању народа. У сутерену је и даље у употреби било јавно купатило, а на спрату су биле смјештене просторије друштва Црвеног крста, као и јавна кухиња.

Средином шездесетих година XX вијека, објект је издат под закуп филмској продуцентској кући „Форум“ из Сарајева. Ова продуцентска кућа је успоставила комерцијални биоскоп под именом „Сутјеска“, с тим да су просторије на спрату и даље коришћене од стране друштва Црвеног крста. У том периоду, у објекту је укинута употреба јавног купатила и јавне кухиње. У приземљу је неколико пословних простора дато под закуп сарајевским адвокатима. Овакво стање се одржало све до почетка рата у БиХ.

Осамдесетих година XX вијека дошло је до изградње савременог стамбеног комплекса¹¹ који се са западне стране наслања на зграду Црвеног крста. До изградње овог савременог комплекса на сјеверној страни, у унутрашњем дворишту се налазио раскошан арборетум¹² са фонтанама и ријетком флором, која је сађена у свечаним приликама, приликом међународних посјета функционера Црвеног крста. Изградњом овог комплекса, дио земљишта на сјеверу је одузет од Друштва Црвеног крста и припојен је стамбеном насељу, чиме је арборетум у потпуности уништен, тако да данас не постоје нити трагови ове јединствене цјелине.

Зграда Црвеног крста је, погођена запаљивом гранатом 12. маја 1992. године¹³ и у потпуности је изгорјела. Од објекта је остала само армиранобетонска конструкција, и објект до данас није у употреби.

Године 2007. године извршено је затварање прилаза објекту арматурним мрежама и дрвеним дужицама.

Продор атмосферске влаге у објект је утицао на то да се конструктивно стање објекта сваким даном погоршава.

Од 1997. до 2008. године урађена су два идејна рјешења ревитализације објекта Црвеног крста. Први пројект је урађен 1997. године од стране фирме „Архитект“, (директор Драган Биједић), а други је урађен од стране фирме „New way“ (Амир Вук и сарадници) 2004. године.

На прелазу из XX у XXI вијек, у непосредној близини објекта, на сјевероисточној страни је изграђена стамбено-пословна вишеспратница у Алипашиној улици, чиме је запријечен прилаз објекту са источне стране.

2. Опис добра

Зграда **Црвеног крста** у Сарајеву је изграђена на парцели неправилног облика укупне површине од 821 м². Парцела је јужном страном усмјерена

¹⁰ 1943. године у ову Хитну помоћ доведено је 167 рањеника и болесника, и у ту сврху је утрошено 120.084,80 куна - допис Жупског одбора Хрватског Црвеног крижа из Сарајева, Средишњем одбору Хрватског Црвеног крижа у Загребу, Сарајево 10. јануар 1944. године.

¹¹ Овај савремени комплекс, становници Сарајева су одмах по отварању прозвали „Карингтонка“.

¹² Свједочење радника Црвеног крста са вишедеценијским стажом у овој установи, Сарајево фебруар 2009. године.

¹³ Занимљиво је да је објект погођен током међународне седмице Црвеног крста која траје од 8. до 14. маја.

према Крањчевићевој улици. На западну страну објекта наслоњена је савремена стамбена зграда из друге половине XX вијека, а са источне стране објекат грађен у приближно истом временском раздобљу¹⁴.

Објекат има полигоналну тлоцртну основу укупних димензија 26,30 m x 25,50 m. Спратност објекта износи П+1¹⁵. Објекат у свом саставу има и подрум.

Објекат се састоји из већег јужног блока трапезоидне основе усмјереног према југу (Крањчевићева улица), укупних димензија 26,30 m x 12,90 m, и мањег сјеверног блока вертикално постављеног у односу на јужни блок, укупних димензија 12,60 m x 10,10 m. Спратност јужног блока износи П+1, с тим да је до 1992. године на овом дијелу блока била изграђена и мансарда. Данашња висина овог блока, мјерећи у највишој тачки тешко оштећеног јужног pročелја износи 8,50 m¹⁶. Висина сјеверног блока, гдје је смјештена биоскопска дворана, одговара висини до првог спрата јужног блока.

Главни улаз¹⁷ се налази у централном дијелу јужног pročелја. Димензије улазног отвора¹⁸ износе 280 cm x 290 cm. Први простор у приземљу је фоаје приближно квадратне основе димензија 480 cm x 430 cm. Овај предулазни простор је спојен са попречним ходником постављеним у правцу исток–запад. Дужина овог ходника износи 22,10 m¹⁹, а његова ширина износи 160 cm.

На сјеверној страни ходника, у истом нивоу, се налази отвор димензија 160 cm x 220 cm, којим се приступа простору некадашње биоскопске дворане²⁰.

Са западне стране ходника се налази степениште²¹ којим се приступа **западном дијелу** објекта, који се налазе на висинској коти од + 1,30 m у односу на коту улазног фоајеа.

На јужној страни западног дијела објекта налази се правоугаони простор димензија 6,10 m x 4,60 m. Овај простор је дијелом био издат до 1992. године,

¹⁴ У овом објекту је до 1992. године била смјештена позната сарајевска кафана „Триглав“, па је тако био очуван континуитет са оригиналном функцијом, с обзиром да је, судећи по фотографији из тридесетих година XX вијека, у приземљу била смјештена кафана са тендом усмјереном према Крањчевићевој улици. Из исте фотографије, која је оскудни, али једини извор непосредног сазнања о оригиналном изгледу објекта, али и ове амбијенталне цјелине, могуће је закључити и нешто много важније: Кровни вијенац на источној страни зграде Црвеног крста се поклапао са кровним вијенцем сусједне зграде на истоку из истог периода. Угао сликања фотографије је такав да не омогућава јасан увид у стање сусједног објекта изнад овог кровног вијенца.

¹⁵ У оригиналној варијанти, у склопу објекта се налазила и мансарда која је у пожару из 1992. године у потпуности нестала.

¹⁶ У позадини, према сјеверној страни се налазе остаци димњака који за 4,50 m прелазе ову висину.

¹⁷ Пожар проузрокован гранатирањем из 1992. године потпуно је уништио кровни покривач и међуспратну дрвену конструкцију, као и сву столарију и опрему која се налазила у објекту. У **унутрашњости објекта** остала је сачувана само армиранобетонска конструкција и поједини зидови рађени од цигле. Сви дијелови у унутрашњости су затрпани наслагама отпада и грађевинског материјала.

¹⁸ Улазни портал је уништен 1992. године. На његовом мјесту налази се арматурна мрежа и дрвене дужице које спречавају улаз у објекат. На сличан начин су затворени сви отвори на објекту.

¹⁹ Прилаз источном дијелу објекта из овог ходника је запријечен постављањем преградног зида од цигле, у другој половини XX вијека. Разлог постављања ове препреке је био функционална подјела објекта. Централни улаз је служио као улаз у биоскоп, а источни дио приземља је био резервисан за Друштво Црвеног крста, које је имало независан источни улаз у објекат.

²⁰ Овом простору је данас могућ приступ и кроз неправилну рупу у оштећеном зиду, који раздваја ходник од простора некадашње биоскопске дворане, висине од око 2 метра.

²¹ Ово степениште је потпуно затрпано грађевинским материјалом и другим отпадом.

као пословни простор гдје су били смјештене канцеларије адвоката, а дијелом је служио као портирница и билџетарница биоскопа.

Овај простор је повезан са Крањчевићевом улицом предпростором²² димензија 2,10 m x 3,80 m отвором димензија 225 cm x 270 cm²³.

У овом дијелу објекта се налазе двокрако степениште приљубљено уз западни зид биоскопске дворане, које повезују приземље са сутереном и спратом. Укупне димензије степеништа са подестима износе 2,20 m x 5,00 m, а ширина степеника износи 1,00 m.

На сјеверном степенишном подесту се налази отвор димензија 1,30 m x 2,70 m којим се приступа сјеверозападном дијелу дворишта.

Источно и западно крило јужног блока су готово симетрични.

Источно крило јужног блока је неправилне тлоцртне основе укупних димензија 9,20 m x 12,90 m. У јужном дијелу су се налазиле канцеларијске просторије укупних димензија од 7,10 m x 4,60 m. На крајњој југоисточној страни објекта, која граничи са објектом грађеним у истом периоду, налази се запријечени споредни улазни отвор димензија 170 cm x 300 cm. У сјевероисточном дијелу овог крила су били смјештени санитарни чвор и помоћни простори.

На **сјеверној страни** се налази кино дворана²⁴ укупних унутрашњих мјера 9,10 m x 17,70 m. Јужни дио кино дворане задире у јужни блок објекта, и димензије овог дијела износе 9,10 m x 5,45 m. Изнад јужног дијела се налази спратна галерија²⁵ димензија 9,10 m x 4,15 m, са озиданим парапетом висине од 90 cm. Унутрашње димензије сјеверног дијела кино дворане износе 9,10 m x 12,25 m.

На крајњој сјеверној страни дворане је позорница²⁶ укупних унутрашњих димензија 9,10 m x 4,70 m. Са бочних страна се налазе једнакокраке степенице на „L“ ширине од 1,00 m, којима је биоскопска дворана повезана са сутереном.

На бочним зидовима се налазе по два отвора²⁷ која су служила за излаз гледалаца димензија 1,50 m x 2,70 m.

²² У оригиналној верзији, овај простор се протезао до сјеверне дворишне стране, и очигледно је представљао пролаз према гаражи.

Постоје документи који доказују да је током II свјетског рата ова гаража служила као простор гдје је била смјештена „Постаја за прву помоћ“, тадашњег Жупског одбора Хрватског Црвеног крижа“, гдје су довожени рањеници и други болесници. Не постоји доказ који може потврдити чињеницу да се ова гаража налазила у сјеверном дворишту, али је из оригиналне диспозиције приземља готово сигурно да се она налазила у сјеверном дворишту, западно од биоскопске дворане. - допис Жупског одбора Хрватског Црвеног крижа из Сарајева, Средишњем одбору Хрватског Црвеног крижа у Загребу, Сарајево 10. јануар 1944. године

²³ За разлику од истовјетног источног отвора који је са улицом повезан помоћу три степеника, западни се налази у нивоу улице, те је у овај простор био могућ приступ аутомобилом. Продужетак овог простора, у оригиналној варијанти је представљао везу Крањчевићеве улице и унутрашњег дворишта.

²⁴ До 1992. године, у овом простору су се налазила класична дрвена биоскопска сједишта. Данас је овај простор у потпуности девастиран, и у унутрашњости се не налази нити једно сједиште.

²⁵ На овој галерији су се налазила сједишта за гледаоце. Галерија је девастирана и више нема трагова опреме или сједишта.

²⁶ Покров и челична кровна конструкција су потпуно уништени. Од бине и платна гдје су се приказивали филмови нема више ни трага. Усљед обилатих падавина и наноса земљишта, у овом простору данас се налази и самоникло дрвеће.

²⁷ Између ових отвора се налази се налази спољна зидна ниша истих димензија. Ова чињеница нам даје за право да претпоставимо да је у оригиналној варијанти ова ниша представљала још

Конструктивни систем кино дворане чине армиранобетонски рамови састављени од стубова приљубљених уз бочне зидове ширине 45 cm, и хоризонталне греде димензија 45 cm x 45 cm. Ови рамови су распоређени у правцу исток–запад на осовинској удаљености од 280 cm, а на њима леже секундарне армирано-бетонске греде постављене у смјеру сјевер–југ димензија 20 cm x 25 cm, на којима почива монолитна кровна конструкција²⁸ од истог материјала.

Подрумски дио објекта се састоји од већег јужног дијела и мањег сјеверног дијела. Димензије јужног дијела подрума одговарају димензијама приземног јужног блока (26,30 m x 12,90 m). У средњем дијелу, на сјеверној страни подрума, испод биоскопске дворане, умјесто сутерена налази се испуна од земље одвојена од остатка простора масивним армиранобетонским зидом.

Подрум јужног блока објекта је са приземљем повезан са двокраким степеништем које се налази у источном, односно западном дијелу објекта.

У подрумском простору, изворно је било смјештено јавно купатило²⁹, ложионица и просторија за одлагање угља.

На крајњем сјеверном дијелу биоскопске дворане, испод бине се налази подрумски простор. Укупне димензије овог дијела подрума, који је представљао магацин за оставу техничке и друге опреме везане за приказивање филмова, износе 10,10 m x 4,90 m. Веза са кино двораном у приземљу је остварена преко једнокраких степеништа на бочним странама, којим је изношена техничка опрема на бину.

Спрат зграде Црвеног крста тлоцртним обликом и димензијама одговара јужном блоку приземног дијела објекта који је усмјерен ка Крањчевићевој улици (димензије 26,30 m x 12,90 m).

Распоред носивих зидова и просторија одговара распореду простора из приземља³⁰. Хоризонтална конструкција, односно дрвена таваница је изгорјела или је доживјела конструктивни колапс, па просторије спрата данас већим дијелом представљају зрачни простор изнад простора приземља. Спољна столарија је у потпуности изгорјела, а спољни отвори су провизорно затворени дрвеним дужицама. У централном дијелу, на сјеверу, налази се галерија у склопу биоскопске дворане којој се приступало из подужног ходника³¹ који се протеже у правцу исток–запад. Димензије девастиране галерије, чији су конструкција и парапет сачувани, износи 9,10 m x 4,15 m. На галерији су очувани зидови који су оградавали простор одакле су приказивани филмови. Димензије овог простора износе 6,20 m x 2,30 m.

један улазни отвор. Треба узети у обзир да оригинални нацрти који су се чували у архиви објекта, нису сачувани јер су изгорјели 1992. године.

²⁸ У централном дијелу ове монолитне конструкције налази се правилни кружни отвор пречника од око 50 cm одакле атмосферска влага непрестано продире у унутрашњост овог простора.

²⁹ Не постоји документација на основу које би се могло закључити у којим просторијама су се налазили тушеви јавног купатила. Ипак, с обзиром на чињеницу да се подрум, као и приземље, састоји из два блока (источни и западни блок), и да су ови блокови повезани са приземљем одвојеним стубиштима, може се основано закључити да су постојали мушка и женска јавна купатила у одвојеним блоковима. По свједочењу радника Друштва Црвеног крста у Сарајеву, који раде у овој установи од раних седамдесетих година XX вијека, угаљ се утоваривао у југоисточну подрумску просторију кроз одговарајуће подрумске отворе. На основу тога се може претпоставити да је у овом дијелу објекта, гдје се налазе просторије ширине 4,30 m и укупне дужине од 9,60 m, било смјештено спремиште угља и котловница, а да су се на супротној сјеверној страни налазиле купаонице.

³⁰ Овај ниво објекта је посебно девастиран, и приступ је отежан или врло ризичан.

³¹ Данас је приступ омогућен кроз отвор у зиду са подеста западног степеништа.

Све остале просторије на спрату, које су до 1992. године служиле као службени простор Друштва Црвеног крста су потпуно девестиране. Изнад њих није сачуван плафон и покров и услед уништења таванице, нису проходне. Изузетак представља уски балкон на јужној страни усмјерен ка Крањчевићевој улици укупних димензија 6,10 m x 1,00 m, гдје је сачувана подна плоча, с тим да овом простору није могућ приступ.

Поткровни дио објекта је у потпуности уништен. Од овог дијела објекта преостао је једино подест источног степеништа. Техничка документација³² из које би се могли црпити подаци о овом нивоу је уништена. Приступ поткровљу био је омогућен само преко источног степеништа, а укупне тлоцртне мјере овог нивоа, пратећи аналоган простор спрата, највјероватније су износиле 14,90 m x 12,80 m³³. Овај простор је био покривен двоводним кровом покривеним лимом³⁴, а освјетљење је било омогућено преко два симетрично постављена прозорска отвора на јужној страни димензија 60 cm x 60 cm, као и бочним прозорима на западној страни. Судајући по оригиналној фотографији, максимална висина овог простора на југу је износила око 3,00 m. По свједочењу упосленика Друштва Црвеног крста, овај тавански простор је служио искључиво као остава.

Јужно прочеље³⁵ представља приближно симетричну композицију у чијем се средишту налази централни. Улазни отвор димензија 290 cm x 280 cm. Са обе стране се налазе по два приземна отвора димензија 170 cm x 180 cm, са високим парапетом према улици. Испод ових отвора се налазе подрумски отвори димензија 170 cm x 80 cm. На крајњим бочним странама се налазе улазни отвори димензија 225 cm x 270 cm са надсвјетлима димензија 225 cm x 80 cm.

Централни приземни отвор је наткривен балконом са зиданим парапетом висине од 90 cm и ширине од 6,10 m. Балкон је повезан са унутрашњошћу објекта помоћу 3 отвора ширине од 1,00 m и висине од 2,20 m. Ови отвори су раздвојени вертикалним фасадним тракама дебљине од 15 cm, ширине од 40

³² У књизи П. Милошевића, „Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941)“, „Просвјета“, Фоча, 1997. година, на страни 223. налазе се репродукције малог формата нацрта приземља и спрата објекта. С обзиром на то да су оригинални нацрти изгорјели у архиви објекта, а у овој књизи се не налази нацрт поткровља зграде, димензије и облик поткровља могуће је разматрати само на основу фотографије из тридесетих година XX вијека, на основу казивања радника Црвеног крста са вишедеценијским стажом у овој установи и на основу проучавања трагова поткровља на самом објекту.

³³ Пројекти из 1997. и 2004 године предвиђају проширење овог нивоа према истоку и западу, тако да би овај ниво, евентуалном изведбом било којег од ових пројеката, у погледу тлоцрта био идентичан са нивоом испод. Посматрајући фотографију из тридесетих година XX вијека, могло би се доћи до погрешног закључка да је овај ниво обухватао само централни дио објекта. Пажљиво анализирајући остатке објекта, уочавају се прозорски отвори димензија сса 90 cm x 90 cm према западу, и обриси покроба на западном зиду, што је непобитан доказ да се поткровље протезало и на бочне стране.

³⁴ Дамир Феризовић, стални судски вјештак – Процјена вриједности зграде Друштва Црвеног крста, Крањчевићева 2, стр. 4, Сарајево јуни 2007. године.

³⁵ „...спољашњи изглед одражава знатан утицај чешке модерне на делатност сарајевских архитеката. Не превише наглашени украсни елементи на уличној фасади добрим делом су одраз конструкције зграде. У унутрашњости главне дворане сви елементи конструкције тог великог простора употребљени су као важан обликовни чинилац” - Предраг Милошевић, Архитектура у Краљевини Југославији (Сарајево 1918-41), стр. 170, Српско просвјетно и културно друштво "Просвјета", Фоча 1997. године.

ст и висине која се протеже од пода балкона до врха сачуваног дијела јужне фасаде на висинској коти од 8,50 m³⁶.

На западној страни спрата налази се 6 отвора димензија 80 cm x 140 cm, а на источној 4 отвора истих димензија³⁷.

Јужно прочеље се налази у врло лошем конструктивном стању и пријети опасност од конструктивног колапса у догледно вријеме. Услјед дјеловања атмосфералија, малтер са фасаде је готово сапран, и јасно се уочавају, или назире елементи од цигле од којих је фасада изграђена.

Западна фасада представља бочни зид биоскопске дворане. У приземном дијелу се налазе два улазна отвора димензија 1,50 m x 2,70 m. Између је позиционирана ниша истих димензија³⁸.

У горњој зони се налазе три отвора за вентилацију димензија 50 cm x 60 cm³⁹.

Комплетна фасада је тешко оштећена и испод окруњеног малтера видљива је цигла.

Источна фасада објекта је тешко оштећена фасада која је готово симетрична у односу на западну фасаду. На овој фасади се налазе оштећени и зарђали остаци хоризонталних вентилационих цијеви биоскопске дворане.

Сјеверна фасада објекта је споредна фасада гдје се у централном дијелу налази неправилна и затворена зидна плоха задњег дијела биоскопске дворане.

Са источне и западне стране се налазе споредни отвори и излази просторија јужног блока. Споредни отвори са западне стране су затворени дрвеним дужицама и арматурним мрежама, а отвори на источној страни нису заштићени⁴⁰ и кроз њих је могуће видјети девастирану унутрашњост објекта.

Конструкција (носиви зидови, греде, кружни стубови, рамови и секундарне греде биоскопске дворане и друго), објекта је рађена од армираног бетона. Преградни зидови, као и испуна спољних зидова, су рађени у цигли. Фасаде су рађене у бојеном малтеру, а спољна и унутрашња столарија су рађени од квалитетног дрвета.

Степенице су рађене у камену ослоњеном на челичне траверзе.

Покров је био израђен од поцинчаног лима, а конструкција већег дијела крова је била изведена у дрвету.

³⁶ Ове вертикалне траке су се протезале у висину до врха уништене мансарде, и изнад за још око 40 cm. Врхови вертикалних трака на јужном прочељу нису нестали током пожара из 1992. године. На фотографији из 1996. године видљив је врх ових вертикалних елемената и симбол Црвеног крста утиснут на горњој плохи прочеља. Овај централни елемент је доживио конструктивни колапс неколико година након 1996. године.

³⁷ На источној страни се налазило 6 умјесто 4 отвора. Два отвора на западној страни источног дијела објекта су затворена циглом од стране радника Друштва Црвеног крста због безбједности пролазника, по налогу инспекцијских органа крајем 1997. године. Управо у просторију, гдје се налазе ова два отвора, ударила је прва граната 1992. године која је запалила објекат.

³⁸ На крајњој сјеверној страни се, судећи по оригиналном нацрту, налазио још један отвор ширине од око 60 cm.

³⁹ Вентилацијски отвори се налазе у јасно назначеним правоугаоним пољима чија ширина прати два отвора и нишу из приземља. Ова правоугаона поља представљају зазидане оригиналне отворе, који су затворени након II свјетског рата. На крајњој сјеверној страни је јасно уочљив додатно зазидани оригинални отвор димензија 60 cm x 110 cm.

⁴⁰ Ови отвори нису заковани дужицама, али им је приступ онемогућен високом дрвеном оградом завршеном металним шилџцима, која је постављена према вишеспратници изграђеној у Алипашиној улици на прелазу из XX у XXI вијек.

Дебљина спољних фасадних зидова износи 45 cm. Исте дебљине су и остаци носивих зидова у унутрашњости објекта. Унутар објекта се налазе и остаци зидова дебљине од 25 cm, 20 cm и 12 cm.

Рамови од армираног бетона у склопу биоскопске дворане састоје се од стубова ширине 45 cm, и хоризонталних греда попречног пресека 45 cm x 45 cm. Секундарне армирано-бетонске греде су димензија 20 cm x 25 cm.

Свијетла висина подрума износи 2,40 m, приземља 4,20 m и спрата 3,00 m. Свијетла висина биоскопске сале износи 7,60 m. Дебљина армиранобетонских греда јужног блока објекта, између приземља и спрата износи 40 cm. На њима су сачуване поједине челичне греде „I“ профила дебљине од 20 cm, на којима су постављени преградни зидови на спрату.

3. Досадашња законска заштита

Зграда Црвеног крста се налази и на „Листи евидентираних, претходно заштићених и заштићених непокретних споменика културе и природне баштине Кантона Сарајево“ у склопу тачке 1. – „Зграда Црвеног крста“, одјељак 6. 4. 2003., под насловом „Остали објекти здравства и хигијене“. Зграда Црвеног крста на овој листи је евидентирана, али није уписана у регистар споменика културе.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Од изградње објекта до краја II свјетског рата нису вршени посебни истраживачки или конзерваторско-рестаураторски радови.

Током **друге половине XX вијека** вршени су радови редовног одржавања објекта, али су вршени и мањи грађевински захвати унутар објекта. Посебно се то односи на преграђивање источног дијела унутрашњег ходника, чиме је одвојен источни блок објекта гдје су биле смјештене просторије Друштва Црвеног крста, од централног и западног дијела објекта, који је углавном коришћен за потребе продуцентске куће која је држала биоскоп „Сутјеска“ у најму.

1991. године започети су радови адаптације централног дијела поткровља у стамбени простор, али ова адаптација није никада довршена.

Непосредно након завршетка рата у БиХ, **1997. године** извршени су мањи захвати на објекту чији је циљ био повећање безбједности пролазника поред објекта. У том циљу зазидана су два прозора на првом спрату на јужном прочељу, и постављене су дрвене скеле, преграде, као и знакови упозорења.

Исте године израђен је идејни пројекат ревитализације објекта од стране фирме „Архитект“ (директор Драган Биједић). Овим пројектом је у подруму предвиђена кухиња Црвеног крста и трпезарија, у приземљу је предвиђена апотека, стоматолошка ординација, а биоскопска дворана је адаптирана у салу за едукацију. На спрату су предвиђене канцеларије Друштва Црвеног крста, а у поткровљу је предвиђено 5 апартмана, дневни боравак и котловница. По подацима особља Друштва Црвеног крста, ова пројектантска кућа је извршила и снимак затеченог стања објекта, али овај пројекат није доступан.

2004. године пројектантска кућа „New way“, на челу са пројектантом Амиром Вуком израдила је идејно рјешење које предвиђа задржавање спољних зидова и фасада објекта, и радикалне ентеријерске захвате ради којих би било

неопходно рушење већег дијела преостале носиве конструкције, као и промјена облика и измјештање оригиналних стубишта. Предвиђено је претварање приземља јужног блока у простран фоаје, повезан са биоскопском салом на сјеверу Предвиђена је и адаптација спрата у изложбени павиљон. У односу на постојеће стање предвиђена је доградња још двије етаже изнад јужног блока, али и биоскопске дворане на сјеверу.

Јуна 2007. године извршена је процјена вриједности зграде Друштва Црвеног крста од стране сталног судског вјештака Дамира Феризовића којим је тржишна вриједност тешко оштећеног објекта процијењена на 2.600.000,00 КМ.

2007. године извршено је парцијално чишћење објекта и затварање отвора на фасадама.

5. Садашње стање добра

Након пожара изазваног услед удара запаљивих граната 1992. године, зграда Црвеног крста се налази у врло лошем стању. Кровна конструкција је готово у потпуности уништена⁴¹. Дрвене таванице и међуспратне плоче су највећим дијелом уништени. Унутар објекта се налазе велике количине отпадног материјала и грађевинског материјала који стално пада са објекта. Посебну опасност представљају већи дијелови армиранобетонских плоча који висе на зидовима.

Сјеверни дио биоскопске дворане је отворен и на њему расте самоникло растиње. Од објекта преостала је армиранобетонска конструкција и зидови и испуне рађени у цигли.

Стање јужног прочеља, са испуном од пуне цигле, је критично и пријети опасност од урушавања већег дијела спољашњег зида. Овај зид представља стални извор опасности за пролазнике у централном дијелу града.

Стање конструкције унутар објекта није испитано, али је улазак у сам објекат ризичан и из тог разлога су сви отвори на објекту запријечени.

6. Специфични ризици

- опасност од потпуног урушавања објекта, поготову јужног прочеља,
- неодржавање објеката,
- неповољни атмосферски утицаји.

III – ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критеријуме за доношење одлуке о проглашењу добра националним спомеником („Службени гласник БиХ” бр. 33/02 и 15/03), Комисија је донијела одлуку као у диспозитиву. Одлука је заснована на сљедећим критеријумима:

A. Временско одређење

Добра настала од праисторије до 1960. године

C. Умјетничка и естетска вриједност

⁴¹ Изузетак чини танка кровна армиранобетонска конструкција изнад биоскопске дворане, која је служила као подлога за покров. Треба рећи да се и на овом дијелу крова налази велика рупа и друга оштећења, и сходно томе продор атмосферске влаге у овај простор је готово исти као и у другим дијеловима објекта.

- iii. Пропорције,
- iv. Композиција.

D. Читљивост (документарна, научна, образовна вриједност)

- iii. Дјело значајног умјетника или градитеља.

F. Амбијентална вриједност

- i. Однос облика према осталим дијеловима цјелине,
- ii. Значење у структури и слици града,
- iii. Објекат или скупина објеката је дио цјелине или подручја.

G. Изворност

- i. Облик и дизајн,
- v. Положај и смјештај у простору.

X. Јединственост и репрезентативност

- i. Јединствен или риједак примјерак одређеног типа или стила.

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- посједовни лист,
- фото-документација:

Кориштена литература

- 1936., С. Томић, Споменица 1876-1936, стр. 259, Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, Београд
- 1939., Допис Дринског бановинског одбора Главном одбору Црвеног крста Краљевине Југославије у Београду број 1239
- допис Жупског одбора Хрватског Црвеног крижа из Сарајева, Средишњем одбору Хрватског Црвеног крижа у Загребу, Сарајево 10. јануар 1944. године
- 1997., П. Милошевић, Архитектура у краљевини Југославији (Сарајево 1918-1941), „Просвјета“, Фоча
- 2007., Д. Феризовић, Процјена вриједности зграде Друштва Црвеног крста, Крањчевићева 2, Сарајево

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:

*Ади Ћоровић, дипломирани инжењер архитектуре,
сарадник за цјелине градитељског наслијеђа и културне
крајолике у Комисији за очување националних споменика*